

ÇANAKKALE SERAMİKLERİ KOLOKYUMU BİLDİRİLERİ

Suna - İnan Kıraç
Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü

SUNA - İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

Kongre, Sempozyum, Seminer Dizisi: 2

Çanakkale Seramikleri Kolokyumu Bildirileri

Editörler

Kayhan DÖRTLÜK
Remziye BOYRAZ

İngilizce Editörü

T. M. P. DUGGAN

ISBN: 978-605-4018-03-1

© Suna – İnan Kiraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya 2008

Bu kitapta yayınlanan bildirilerin yayım hakkı saklıdır. AKMED ve yazarlarının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, basılamaz, yayınlanamaz.

Yazışma Adresi

Barbaros Mah. Kocatepe Sok. No: 25
Kaleiçi 07100 ANTALYA - TÜRKİYE
Tel: 0242 243 42 74 • Fax: 0242 243 80 13
akmed@akmed.org.tr
www.akmed.org.tr

Sayfa Tasarımı ve Baskı

Orkun & Ozan Medya Hizmetleri A.Ş.
www.orkunozan.com.tr

 Vehbi Koç Vakfı

İÇİNDEKİLER

Sunuş	4
Gönül Öney	
Katherina Korre-Zographou The Spreading of the Çanakkale Ceramics throughout the Aegean Islands.....	7
Sevim Çizer Çanakkale Örneğinde Batı Anadolu Seramikçiliğinin Ege Adalarındaki Uzantıları.....	21
Lale Doğer İzmir Agorası Kazılarında Çanakkale Seramikleri ve Diğer Talep Noktaları.....	30
Tülay Uğuzman Halk Kültürünü Koruma, Yaşatma ve Geleceğe Aktarma Konusunda Somut Bir Adım: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ulusal Seramik Çalıştayı.....	47
Selahattin Pekşen Çanakkale Seramiklerinin Yeniden Yapılanma Çabaları ve Sonucu.....	55
M. Fatih Karagül Avustralya'dan Gelen İki Şerbetlik ve Kahverengi Sır Araştırmaları.....	68
Ayşe Güler Osmanlı Dönemi Çanakkale'de Seramik Atölyelerinin Konumlandıkları Mahaller, Üretim Potansiyeli ve Ürün Türleri.....	74
M. Berrin Kayman Akköy Yöresi Fırın Cürufları Üzerine Değerlendirme.....	91
Ek 1: Dimitris Hatziyiannis Ceramic Workshop: Traditional Ceramics from Agiasos-Lesvos.....	99
Ek 2: Kolokyum Programı	107

OSMANLI DÖNEMİ ÇANAKKALE'DE SERAMİK ATÖLYELERİNİN KONUMLANDIKLARI MAHALLER, ÜRETİM POTANSİYELİ VE ÜRÜN TÜRLERİ

Ayşe GÜLER*

Çanakkale Boğazı'nın en dar yerinde, Anadolu yakasında kurulan Çanakkale ili, 1360 yılından Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanına kadar Osmanlı Devleti'nin yönetiminde kalmıştır. 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan Kala-i Sultaniye ile aynı ismi alan ilin¹, 1530 yıllarında Anadolu eyaletine bağlı Biga Sancağı'nın Lapseki ve Umurbey kazalarına bağlı köy ve 17. yy'da Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletine bağlı Biga Sancağı'nın kazası² olduğu belirtilmektedir. 12 Eylül 1698 - 10 Şubat 1702 yılları arasındaki Türkiye gezisinde Chishull'un; "Anadolu Hisarı'ndan Abydos civarına kadar büyük bir zevkle yürüdüm. Kent büyük ve basit olduğu gibi, arkeolojik hiçbir ize de rastlanmıyor. Kasabada Doğu'ya mahsus güzel sırlı testiler yapılarak satılıyor"³ ifadesi, 18. yy'da Çanak Kal'ası olarak anılan Kala-i Sultaniye'nin çanak imalat ve ticareti profilini çizmiştir. 19. yy. başlarında Anadolu Eyaleti'ne ve aynı yüzyıl içinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletine bağlanan Çanakkale'de Türk, Rum, Ermeni, Yahudi ve Kıptî halkın bir arada yaşadığı⁴, 18. yy'da İngiltere, Fransa ve Hollanda, 1830'da İngiltere, Fransa, Hollanda, Rusya, Sardunya, Nemçe, Amerika konsolosluklarının, 1840'da İspanya ve Danimarka konsolosluk vekilliklerinin şehirde bulunduğu⁵ bilinmektedir. Sosyal ve iktisadi anlamda dinamik bir yapı gösteren liman şehri Kala-i Sultaniye'de üretilen Çanakkale seramikleri, iç ve dış pazarda varlık gösteren önemli bir sanayi kolu; özgün, zengin ve şaşırtıcı biçimleriyle Osmanlı Dönemi seramik sanatının Kütahya ve İznik seramikleri ile beraber anılan, dünyaca ünlü müzelerde ve koleksiyonlarda yer alan kültür varlığı olmuştur. Endüstri devriminin üretim biçimine ve tüketim pazarına yansıyan dönüşümleri, Avrupa'nın atölye tarzı seramik üretim geleneğini ve ticaretini etkilediği kadar, Çanakkale seramik üretim geleneğini de olumsuz etkilemiş, Osmanlı Devleti'nin savaşlar, siyasi, iktisadî, sosyal olumsuzluklar nedeniyle zayıflaması, Çanakkale seramiklerinin sonunu hızlandırmış, 20. yy. başlarında üretim, ürünleri geleneksel biçimlerden uzaklaşan bir iki atölye dışında tümüyle kesilmiştir. Müzelerde, koleksiyonlarda bulunan veya kuşaktan kuşağa aktarılan Çanakkale seramiklerinin biçim, işlev ve önemlerine dair süregelen araştırmalar; özgün bir geleneğin kavrayışla algılanmasını sağlamakta, yerel, ulusal ve uluslararası nitelikte çabalarla bir geleneği yeniden canlandırmanın yolları aranmaktadır. Araştırmacıların Çanakkale seramiklerine farklı bakış açıları ile yönelimlerinin, araştırma kaynaklarını çeşitlendirmenin, her araştırmanın ve araştırma yöntemlerinin, tarihsel, teknik, biçimsel ve üretime dair yeni bilgileri eklediğine tanık olunmaktadır.

Çanakkale seramiklerinin günümüz teknolojisi ile yeniden üretilebilmesi için yapılan bir çalışmaya laboratuvar verisi elde etmek amacıyla 2002 ve 2003 yıllarında gerçekleştirilen yüzey

* Öğr. Gör. Ayşe Güler, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Çan M.Y.O., Seramik Programı, Öğretim Görevlisi, Çan - Çanakkale.
E-posta: aguler@comu.edu.tr

¹ Çanakkale 1992, 197 vd.

² Büberci 2003, 8.

³ Chishull 1993, 55 vd.

⁴ Korkmaz 2006, 123 vd.

⁵ Büberci 2003, 14.

araştırmaları da; seramik bünyelerin künyelerini okuma dışında, –ana hedef olmamasına rağmen– Çanakkale seramiklerinin üretildiği seramik atölyelerinin konumlandıkları yerler, üretim potansiyeli ve ürün türlerine dair yeni bilgilerin kısmen gün yüzüne çıkarılmasına katkı sağlamış, yüzey araştırması gerçekleştirilen alanların belirlenmesinde ve araştırma sonuçlarının değerlendirilmesinde ulaşılan en önemli ve nesnel kaynaklar, Çanakkale'ye ait Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgeleri olmuştur. Çanakkale'de seramik üretiminin Başbakanlık Osmanlı arşiv belgelerine dayandırılarak detaylarının ortaya çıkarılması için başlangıç niteliğinde önerilen bu araştırmada; temel kaynak olarak Çanakkale'ye ait şer'iyye Sicillerinin transkripsiyonlarından, 5124 numaralı Temettuat Defteri verilerinden ve Sadaret Mektubî Kalemî Umum Vilayet Yazışmaları'ndan yararlanılmıştır. şer'iyye sicilleri; Osmanlı Dönemi'nin 15. yy. sonlarından 20. yy.'ın ilk çeyreğine kadar geçen sürede, iktisadi, siyasi, sosyal, hukuki hayata dair tutulan şer'i mahkeme kayıtlarıdır. Kişilerin, aile, mahalle ve diğer kurumlarla olan ilişkilerinin kayıtları olan şer'iyye sicilleri, ilgili bölgenin bilgi bankası olarak değerlendirilmektedir. şer'iyye sicillerinin başlangıcının hicrî 120 yılına dayandığı, Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devlet teşkilatı içerisinde sürdürüldükleri, ancak günümüze sağlam olarak kalan, yaklaşık 20.000 adet şer'iyye sicilinin en eskisinin 15. yy.'ın ikinci yarısına Fatih Sultan Mehmet Dönemi'ne ait ve Çanakkale iline ait otuz adet şer'iyye sicilinden en eskisinin hicrî 1239-1242 (milâdî 1823-1826) tarihli olduğu belirtilmektedir⁶. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan beş adet ve Gazi Üniversitesi'nde çalışılan bir adet olmak üzere toplam altı adet şer'iyye sicili transkripsiyonundan beş tanesinden Çanakkale'de seramik üretimi adına veri sağlanmıştır. Tarih bilimi araştırmacılarının şer'iyye sicili transkripsiyonları disiplinler arası araştırmalara temel kaynak oluşturmakta, bilinen Çanakkale tarihine bilinmeyen yeni bulgular kazandırmaktadır. 1840 yılından itibaren düzenlenmeye başlayan Temettuat defterleri; halktan alınacak verginin, adil bir biçimde alınmasını sağlamak amacıyla, kişilerin sahip olduğu tarla, mülk, hayvan gibi gelir getiren kaynaklarının sayımının yapıldığı defterlerdir⁷. Çanakkale'nin 19. yy. iktisadi hayatına ışık tutan, meslekler, ihracat gelirleri vb. niceliksel kayıtları da içeren 1840 yılı Kal'a-i Sultaniye'ye ait Temettuat defteri bilgilerine, şer'iyye sicilleri ile desteklenmiş nitelikte bir yüksek lisans tezi aracılığıyla ulaşılmıştır. Sadaret Mektubî Kalemî Umum Vilayet Yazışmaları; bakanlık ve mutasarrıflıklar arasında gerçekleşen resmi yazışmalar ve karar bildirimlerini içeren belgelerdir. Yararlanılan kayıtlar seramikçilerin ve devletin karşılıklı haklarının korunması, toprak vergi uygulamaları, Osmanlı sarayının siparişleri konularına değerindir.

"Osmanlı Dönemi Çanakkale'de Seramik Atölyelerinin Konumlandıkları Mahaller, Üretim Potansiyeli ve Ürün Türleri" başlığı ile birebir belgelerin transkripsiyonlarından verilen ve yüzey araştırmaları ile kısmî gerçekliği saptanabilen bilgilerin sunulmasında temel amaç; Çanakkale seramikleri konusunda söylenbilgisel bilgilerin yerini nesnel bilgilerin alması ve/veya nesnel bilgilerle doğrulanması, Çanakkale seramiklerini canlandırma uğraşları veren kente, Çanakkale seramikleri kent haritasını, tüm verileri ile gösterilebilen kültürel bir kimlik

⁶ Şahin 2005b, 137 vd.

⁷ Büberci 2003, i.

olarak yansıtılabilmektedir. Metin kapsamı; Çanakkale seramiklerine dair arşiv verilerinin kısmen, 2003 yılı Çanakkale merkezinde gerçekleştirilen Çanakkale seramikleri yüzey araştırması sonuçları ile örneklendirilmesinden oluşmaktadır. Yararlanılan belge sayısı bağlamında değerlendirildiğinde araştırmanın tamamlanmamışlığı açıktır, derlenen bilgilerin paylaşımı; tamamlanmamışlık, tarafsızlık, araştırmacıları özgür düşünceleriyle baş başa bırakma vb. nedenlerle yorumsuz ve sonuçsuz bırakılmıştır.

I. KALA-İ SULTANIYE ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE ÇANAKKALE SERAMİKLERİ

Şer'iyye sicillerinde Çanakkale seramikleri adına kaynak oluşturabilecek dükkan, atölye yerleri, çanakçı isimleri, çanakçılık çömlekçilik alt grup iş türleri, ürün isimleri, fiyatları, adetleri, ticareti, hammadde sağlama vb. bilgiler değerlendirilmiştir. Diğer belgelerin çözümlenmesi ile konu bütünlüğe ulaşacak, Çanakkale seramikleri üreticileri dizini, ürün türleri dizini, Çanakkale kentinin seramik kültür mirası haritası ve yerleşim planlarının oluşturulabilmesi için uğraş verilecektir.

Aşağıda transkripsiyonlardan seçilerek alınan veriler tarih sırasına göre düzenlenmiştir.

1. Hicrî 1243-1249 (milâdî 1828-1834) tarihli Şer'iyye sicili sayfa 96 ve 30 b numaralı belge transkripsiyonu⁸; Çanakkale'de Kemik-zade Hasan Ağa'nın inşa ettiği çanakçı mahzeninin komşularına zarar vermediği, bu nedenle ilgili mahzene müdahalede bulunulmaması gerektiğini bildiren bir davanın belgesidir.

Kemik-zade Hasan Ağa'ya Cami-i Kebir Mütevelli Vakfınca Cami-i Kebir'in arazisi üzerinde, mezarlık civarında, değirmenlik yakınında olan ve Tarandafil Zimmî'nin arsasına bitişik olan yerin izni ve ruhsatı verilmiş, Hasan Ağa sonradan bir çanakçı mahzeni yapımına girişmiştir. Çanakçı mahzeninin zarar vereceği düşüncesiyle Cami-i Kebir Vakfı'na şikayet ulaşmış, vakfın alan keşfinden sonra, mahzenin dükkan sınırları içerisinde kaldığına ve çevresine zarar vermediğine karar verilmiştir.

2. Hicrî 1251-1255 (milâdî 1835-1839) tarihli Şer'iyye sicili sayfa 2 ve 9 numaralı belge transkripsiyonu⁹; Kala-i Sultaniye'de Yalı Mahallesi sakini iken vefat eden Hasan bin Hacı Halil'in mirasının annesi ve kardeşlerine taksimi konusundadır. Belgede Kale yanında bir çanakçı dükkanının bırakıldığı belirtilmektedir.

3. Hicrî 1251-1255 (milâdî 1835-1839) tarihli Şer'iyye sicili sayfa 23 ve 98 numaralı belge transkripsiyonu¹⁰; Mutasarraf (sancağın en büyük idare amiri) Mehmet Raif Bey'in yazdığı çanakçı esnafının ecnebilerin İstanbul'dan getirdiği çeşitli çubuk ve külçe kurşunun alım ve satımı ile ilgili 1250 senesindeki bir ihale sözleşmesinde satılan kurşundan parça başına gümrük vergisi tahsil edilmesine dairdir.

4. Hicrî 1251-1255 (milâdî 1835-1839) tarihli Şer'iyye sicili sayfa 23 ve 99 numaralı belge transkripsiyonu¹¹; Mutasarraf Mehmet Raif mührüyle ecnebilerin getirdiği çubuk ve külçe

⁸ Aslan 2006, 177 vd.

⁹ Sönmez 1998, 98 - 2/9.

¹⁰ Sönmez 1998, 23/98.

¹¹ Sönmez 1998, 23/99

kurşundan 1247, 1248, 1249 yıllarında elde edilen üç senelik hasılat karşılığında makbuz verildiğini belirtmektedir.

5. Hicrî 1251-1255 (milâdî 1835-1839) tarihli Şer'îyye sicili sayfa 5 ve 36 numaralı belge transkripsiyonu¹²; Cami-i Kebir Mahallesi sakinlerinden vefat eden Hamza Ağa ibn-i Ali Efendi isimli şahsın eşine annesine ve kızına bıraktığı mirasın taksimini konu alan tereke defteridir.

Bu defterde nitelik, sayı ve değerleri belirtilen miras; bir çanakçı dükkanı; 17.000 adet *ikişer paralık çanak* (2295 guruş¹³); 3000 adet *Suludân* (375 guruş); 460 adet *Suludân* (54.5 guruş); 1910 adet *çanak* (525 guruş); 840 adet *üç paralık çanak* (315 guruş); 500 adet *ikisi bir paralık çanak* (27.5 guruş); 80 adet *paralık çanak* (100 guruş); 1200 adet *portakallı bardak* (240 guruş); 250 adet ismi yazılmamış (silik) ürün (250 guruş); 500 adet *portakallı telli bardak* (137.5 guruş); 266 adet *kebir sade desti* (399 guruş); 28 adet *çorba tası* (28 guruş); 100 adet *kebir bağ bardağı* (100 guruş); 210 adet *iki bağ bardağı* (105 guruş); 71 adet *kebir kavanoz* (106.5 guruş); 9 adet *telli tob* (236 guruş); 10 adet *sepet* (10 guruş); toplam 5304 guruş değerinde 26434 adet ürün ve satılmış olan ürünlerden elde edilen ihracat yekünü 5579 guruş para da yer almaktadır.

6. Hicrî 1255-1256 (milâdî 1839-1840) tarihli Şer'îyye sicili sayfa 6 ve 43 numaralı belgenin transkripsiyonu¹⁴; Yalı Mahallesi sakinlerinden çanakçı esnafından Yahya bin Yakup'un küçük oğlu Ahmed'e 7500 guruş değerindeki çanakçı (hakî) kârhânesini devr ve teslim ettiğini, çanakçı kârhânesinin yerinin ise Çanakçılar Çarşısı'nda Mazlum Ağa Hamamı yanında olduğunu açıklayan belgedir. Ayrıca, belgeye tanıklık eden dört şahit arasında Çanakçı Hacı İsmail isimli bir çanakçının oğlu Kamil Efendi'den söz edilmektedir.

7. Hicrî 1255-1256 (milâdî 1839-1840) tarihli Şer'îyye sicili sayfa 6 ve 43 numaralı belge transkripsiyonu¹⁵; Yalı Mahallesi sakini iken vefat eden Hafız Mehmed oğlu Çanakçı Ali Bey'in mirasının değerinin, çanakçılık ticaretinden ortakları ve çanakçı ustaları tarafından saptandığını konu almaktadır. Çanakçı dükkanında bulunan Hacı Hüseyin Ağa ile ortak malları; çanak, desti, kase ve diğer malzemenin hesapları çıkarılmıştır.

8. Hicrî 1255-1256 (milâdî 1839-1840) tarihli Şer'îyye sicili sayfa 26 ve B.151 numaralı belge transkripsiyonu¹⁶; Cami-i Kebir Mahallesi sakini iken ölen Çanakçı Nasuh oğlu Ahmed bin İbrahim'in mirasına ait belgedir.

Belgeye göre, 6000 guruş değer biçilen bir çanakçı dükkanı, tüm müştemilat ve aletleri, 3317 guruş değer biçilen çanakçı dükkanı içerisinde bulunan çamur, çanak, kase türleri ve toprak olmak üzere toplam 10587 guruşluk mirasın kaydı tutulmuştur.

9. Hicrî 1266-1269 (milâdî 1849-1852) tarihli Şer'îyye sicili sayfa 62 B.217 numaralı belge transkripsiyonu¹⁷; Yalı Mahallesi sakini El-hac Yusuf A ğazade Molla Mustafâ'nın Çanakçılar

¹² Sönmez 1998, 118 vd.

¹³ Sönmez 1998, 118-119 S/36.

¹⁴ Işık 2001, 176-6/43.

¹⁵ Işık 2001, 176-6/43.

¹⁶ Işık 2001, 204-26/B.151.

¹⁷ Güngör 1998, 195-B.217/S.62.

Çarşısı'nda mülkü olan bir kahve, iki kepenk eninde bir çanakçı mağazası ve aynı yerde bir asmılığı kayınpederi El-hac Halil Ağa'ya 6500 guruşa sattığını belirten belgedir. İlgili belgede devredilen mülkün bir yanında Kerid-i Zade Ahmet Ağa'nın çanakçı dükkanının, diğer yanında ekmekçi fırını ve fırın hatte körük ahırından söz edilmektedir. Belgeye şahit olarak gösterilen kişiler arasında anılan, Çanakçı El-hac Ebubekir Ağazade Hasan Efendi bulunmaktadır.

10. Hicrî 1266-1269 (milâdî 1849-1852) tarihli Şer'iyye sicili sayfa 160 ve B. 481 numaralı belge transkripsiyonu¹⁸; Yalı Mahallesi sakinlerinden İstanbul'a ticarete giderken denize düşerek ölen Çanak Mustafa Reis İbn-i Ali'nin görünürde varisi olmaması nedeniyle mirasının Biga Sancağı Mal Müdürlüğü Sandığı'na bırakılmasına dair belgedir. Belgede; gemi içerisinde bulunan ticari eşyanın dökümünde; 150 adet *üç paralık boylu takım* (?sterilizasyon) takımı; 3 adet *boylu kase takımı*, 450 adet sade karata takımı; 300 adet *sade üç paralık çanak*; *iki paralık suğuldan*; *paralık suğuldan*; 32 adet *boylu karata takımı*; 54 adet (takım) *sade karata takımı*; 34 çift *yağ bardağı*; 24 çift *sürahi*; 34 takım *sade kase takımı*; (?) *portakal bardağı*; 18 adet *buhurdan*; 16 adet (bağ?) *bardağı* olmak üzere gemide toplam 1115 adet seramik ürünün varlığından ve ayrıca ölen kaptanın Çanakçı El-hac Halil'e, Çanakçı Hasan Efendi'ye ödenecek borçlarından söz edilmektedir.

11. Hicrî 1332-1336 (milâdî 1913-1917) tarihli Şer'iyye sicili 44 numaralı belge transkripsiyonu¹⁹; Kala-i Sultaniye kasabasının Aslanca Mahallesi'nden Çanakçı Ali Usta'nın kızının eşinden boşanması üzerine açtığı nafaka ve velayet davasını konu almaktadır.

12. Hicrî 1332-1336 (milâdî 1913-1917) tarihli Şer'iyye sicili 66 numaralı belge transkripsiyonu²⁰; Rum Mahallesi sakinlerinden Dimitri oğlu Çanakçı İstiro'nun, Gelibolu sancağına tabi Eksemil Köyü'nde bulunan bir ev, bahçe ve arazilerde olan hissesini kız kardeşine verdiğini belirten belgedir.

13. Hicrî 1332-1336 (milâdî 1913-1917) tarihli Şer'iyye sicili 25 numaralı belge transkripsiyonu²¹; Kal'a-i Sultaniye kasabasının Aslanca Mahallesi'nden Altıparmak oğlu Çanakçı Ahmet Çavuş'un eşine verdiği eşyaların kayıdır. Liste ev eşyaları ve takılardan oluşmaktadır.

I. 2. SADARET MEKTUBÎ KALEMİ UMUM VİLAYET YAZIŞMALARINDA ÇANAKKALE'DE SERAMİK ÜRETİMİNE DAİR BELGELER

1. Hicrî 1274 (milâdî 1858) Biga Mutasarrıflığı'na hitaben yazılmış olan belge²²; "Mazlum" isimli kişinin Kal'a-i Sultaniye'de sahip olduğu çanakçı dükkanına yapılan müdahalenin yasaklanması hakkında verilen dilekçe üzerine, daha önce bildirilen buyruğun yerine getirilmesi hususunda bir kez daha müdahalede bulunulmamasına dair buyruğun yinelenmesi talebini dile getirmektedir.

¹⁸ Güngör 1998, 398-400-B.481/S.160.

¹⁹ Şahin 2005a, 14 No. 44.

²⁰ Şahin 2005a, No. 66.

²¹ Şahin 2005a, 140 No. 25.

²² BOA. A. MKT. UM. 297/68.

2. Hicrî 1277 (milâdî 1861) tarihli ve 476/44 numaralı belge²³; Kal'a-i Sultaniye'deki çanakçı ustalarına numune verilerek imal ettirilen desti ve tabakların sandığa konularak gönderildiğine dairdir. Biga Mutasarrıfı tarafından yazılan belge açılımında; Kal'a-i Sultaniye'de bulunan Çanak ustalarına numune verilip, tarif ve teşvik edilerek imal ettikleri testi ve tabaklardan Giridi-zade Ahmed ve Mustafa ve Hasan Çavuş ve Hüseyin ustaların imalatından sunulan pusulada da yazılı desti ve tabaklar sandığa mevzuat yerleştirildiği ve bu anlamda tarif ve teşvik üzerine Osmanlı Hükümdarlığı sayesinde ustaların sanatlarını ilerlettiği, sanatlarını sürdürdürebilmelerine ve sağlıklı icrasına teşvik olundukları belirtilmektedir.

3. Hicrî 1278 (milâdî 1862) tarihli ve 538/33 numaralı belge²⁴; Kala'i Sultaniye'den Çanakçı Mehmed Ağa'nın vefatından dolayı mirasının varisleri arasında taksim olunması konusundadır. Belge; çanakçının eşi tarafından miras taksimi konusunda yazılan dilekçe ve dilekçeye istinaden Biga Mutasarrıflığı'na taksimin gerekli olduğuna dair yazılan belge olmak üzere iki adettir.

4. Hicrî 1310-1311 (milâdî 1894-1895) tarihli ve 358/21 numaralı belge²⁵; sekiz adet yazışmadan oluşmaktadır. Çanak çömlek vs. yapmak üzere açılacak toprak ocaklarından ruhsatiye, imalattan ise resm-i nispi alınması nizamname gereği olduğundan Kal'a-i Sultaniye'den Mihail Kaptan'ın gemisine yüklenilen çanak çömlekten de resm-i nispi alınması gerektiğini belirtmektedir. İlk altı belge Biga Mutasarrıflığı, Orman ve Maadin ve Ziraat Nezaret-i Aliyyesi ve Dahiliye Nezaret-i Celilesi arasındaki, konu ile ilgili genel yazışmalar, diğer ikisi Mihail Kaptan hakkındaki yazışmadır.

Yazışmalarda Biga Mutasarrıflığı'nın üzerinde önemle durduğu vergi konusu, dönemin seramik üreticilerinin durumu hakkında bilgi sağlamaktadır. Devlete ait ocaklardan seramik üretimi için alınan topraktan ruhsatiye alınmasının yanı sıra, imalattan da vergi alınıp alınmayacağı konusu üzerinde görüşülmekte, Biga Mutasarrıflığı ise çanakçı esnafının zor durumda olduğunu, dükkanlarını kapamaya ve sanatlarını bırakmaya başladığını, imalattan alınan %5 oranında vergiden de muaf olmalarını talep etmektedir. Başlangıçta bu talebe olumlu görüş verilmesine karşın, vergi alınmaksızın ihraç edilen toprak eşyadan ihracat yapılan ülkelerde iki katı vergi ve depozito alınması üzerine, ihracatın vergilendirilmesine karar verilmiştir. Bu nedenle Biga Mutasarrıflığı'ndan, Mihail Kaptan'ın gemisine yüklenilen 19.000 adet çanak çömlek ve emsali eşyadan da vergi alınması ve usulsüz nakliyata izin verilmemesi istenilmektedir.

I. 3. HİCRÎ 1256 (MİLÂDÎ 1840) TARİHLİ KAL'A- İ SULTANİYE TEMETTUAT DEFTERİNDE (NO: 5124) ÇANAKKALE'DE SERAMİK ÜRETİMİ

Hicrî 1256 (milâdî 1840) tarihli Kal'a-i Sultaniye 5124 numaralı Temettuat Defterinin metnin konusu ile ilgili sağladığı veriler, Mustafa Büberci'nin, "19. yy'da Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Çanakkale" başlıklı tezinden seçilerek alınmış, tezde yer alan Şer'iyye sicilleri ve diğer destekleyici kaynakların bilgilerinden yararlanılmıştır. 19. yy'da Kal'a-i Sultaniye

²³ BOA. A. MKT. UM. 476/44.

²⁴ BOA. A. MKT. UM. 538/33.

²⁵ BOA. DH. MKT. 358/21.

mahallelerinin, 1840 yılında dört Müslüman mahallesi (Cami-i Kebir, Yalı, Arslanca ve Çınarcık), üç gayr-i Müslim mahallesi (Rumiyan, Ermeniyan ve Yahudiyan olmak üzere toplam yedi mahalle bulunduğu, bu yıllardan sonra Kıptilerin oturduğu Çay ve Tatar muhacirlerin oturduğu Aziziye mahallesi'nin eklenmesi ile dokuz mahalle oluştuğu belirtilmektedir²⁶. Bu mahallelerin günümüz Çanakkale mahalleleri ile çakışan konumları; 19. yy. (Res. 1) ve 20. yy. (Res. 2) haritalarının karşılaştırılarak yaklaşık olarak saptanmıştır.

Çanakkale'de Hicrî 1256 (Milâdî 1840) Yılında Seramik Üretimi ve Ticaretinin Diğer Meslek Gruplarına Oranı:

Çanakkale'de hicrî 1256 (milâdî 1840) yılında Çanakkale Temettuat Defteri'ne kayıtlı 460 dükkanın, 258'i Müslüman mahallesinde, 204 tanesi gayr-i Müslim mahallelerinde bulunmaktadır²⁷. Dükkanların sayısal sıralamasında; 49.5 adet bakkal dükkanı birinci sırayı alırken, ikinci sırada 33 dükkanla yemeniciler (yemeni; bir tür hafif ve kaba ayakkabı), üçüncü sırada 30.5 dükkanla berberler, 24 adet çanakçı dükkanı ve 9 adet çanakçı kârhânesi (atölye) ile çanakçı esnafı dördüncü sırada yer almaktadır. 18 adet bazergan (tacir), 17 adet terzi, 16 adet atar (güzel kokular, iğne iplik vb. satan, aktar) ve 14 adet nalbant dükkanı olarak sıralanan diğer kalabalık meslek gruplarıdır.

Çanakçı esnafının Cami-i Kebir ve Yalı mahallelerinde toplandığı ve Çanakkale'de çanakçılıkla uğraşan 58 hanere isibulunduğu, çanakçılık esnafının %96.55'ini Müslümanların oluşturduğu, gayr-i Müslim mahallelerinden yalnızca Rumiyan Mahallesi'nde 2 kişinin çanakçılık yaptığı, Yalı Mahallesi'nin 26 çanakçı esnafı ile birinci sırayı, Cami-i Kebir Mahallesi'nin 21 çanakçı esnafı ile 2. sırayı aldığı ve çanakçı dükkanlarının toplam değerinin 145.000 kuruş olduğu belirtilmektedir²⁸.

Çanakçılık iş kolunda; usta, kalfa, çırak, kavvas (yardımcı), sırçacı, çömlekçi, çanakçı yazıcısı gibi birbirini tamamlayıcı unsurları oluşturan çeşitlenmenin varlığı izlenmekte, 58 çanakçının çeşitliliğe göre sayısal dağılımını (Tab. 1); 37 çanakçı, 6 usta, 8 kalfa, 1 yazıcı, 3 sırçacı, 1 çırak, 1 çömlekçi, 1 kavvas oluşturmaktadır²⁹.

Türklerden sonra şehrin en eski ahali olan Rumlar, 1690'dan önce dağınık halde yaşamaktayken 1740'lara doğru 80 kadar haneden oluşan bir mahalleleri ve bir kiliseleri olmuş, 19. yy'da mahalle sayısı ikiye yükselmiş, Rumlar gayr-i Müslim nüfus arasında en yüksek sayıya ulaşmıştır³⁰. Rumların da az sayıda 19. yy. boyunca çanakçılık işiyle uğraştığı transkripsiyonları yapılan Kal'a-i Sultaniye Şer'îyye sicillerinden anlaşılmakta, çanak çömlek işiyle uğraşan Çanakçı Rali, Çanakçı Aleksandr, Kiremitçi Kostandi (1835-1839)³¹, Çanakçı Aleksî Zimmi (1839-1840)³², Çanakçı Benayud (1849-1852)³³, Dimitri oğlu Çanakçı İstiro (1913-1917)³⁴ isimleri anılmaktadır.

²⁶ Korkmaz 2006, 111.

²⁷ Büberci 2003, 30.

²⁸ Büberci 2003, 31.

²⁹ Büberci 2003, 66.

³⁰ Korkmaz 2006, 117.

³¹ Sönmez 1998, 269.

³² Işık 2001, 208.

³³ Güngör 1998, 293.

³⁴ Şahin 2005b, N 66.

Mahalleler	Çanakçı	Çanakçı Ustası	Çanakçı Kalfası	Çanakçı Yazıcısı	Çanakçı Sırçacısı	Çanakçı Kavvası	Çanakçı Çırağı	Çömlekçi
Cami-i Kebir	2	6	7		3	1	1	1
Yalı	24		1	1				
Çınarlık	1							
Arslanca	8							
Rumiyan	2							
Toplam Hane (58)	37	6	8	1	3	1	1	1

Tab. 1 B.O.A. (No: 5124): Kal'a-i Sultaniye Temettuat Defteri kayıtlarında toprak işlemeciliği ile uğraşanların meslek alt gruplarına ve faaliyette buldukları mahallelere göre sayısal dağılımı (1840)

Kal'a-i Sultaniye 5124 no'lu Temettuat defterine göre çanakçı esnafının yıllık gelir dağılımı; 1840 yılında Müslüman mahallelerinde bulunan 58 çanakçı esnafının 126108.5 kuruş, Rumiyan Mahallesi'nde bulunan 2 çanakçının 2718 kuruştur.

Ortalama gelirin 2174 kuruş olduğu dağılımda, çanakçı ustalarının ortalama en yüksek gelire sahip oldukları izlenmektedir (Tab. 2).

Mahalleler	Çanakçı	Çanakçı Ustası	Çanakçı Kalfası	Çanakçı Yazıcısı	Çanakçı Sırçacısı	Çanakçı Kavvası	Çanakçı Çırağı	Çömlekçi
Cami-i Kebir	4800	27911	7130		2100	1580	350	1750
Yalı	69093.5		900	750				
Çınarlık	1							
Arslanca	7026							
Rumiyan	2718							
Toplam Hane	83637.5	27911	8030	750	2100	1580	350	1750

Tab. 2 B.O.A. (No: 5124): Kal'a-i Sultaniye Temettuat Defterine göre toprak işletmeciliği ile uğraşanların yıllık (1840) gelir dağılımı (Kuruş)

Mahalleler	Çanakçı Kârhanesi		Testici Dükkanı		Çanakçı Dükkanı	
	Sayısı	Değeri	Sayısı	Değeri	Sayısı	Değeri
Cami-i Kebir	9	57500	1	2500	13	87500
Yalı					11	57500
Toplam	9	57500	1	2500	24	145000

Tab. 3 B.O.A. (No: 5124): Kal'a-i Sultaniye Temettuat Defterine göre toprak işletmeciliği alanında faaliyet gösterilen mülkün değeri (Kuruş)

1840 Sonrası Yıllarda Çanakkale Seramiklerinin Ticari Potansiyeli:

19. yy'da Çanakkale'de başlıca sanayi kolları, yemencilik, çanakçılık, debbağlık (deri işleme, tabak), metalürji, dokuma ve ağaç işleridir. Çanakçılık ve debbağlık üretimi aynı zamanda dış pazarı olan iş kollarıdır.

19. yy. ortalarından itibaren gerilemeye başlayan çanakçılık üretiminden elde edilen ihracat geliri yüzyıl sonunda (1850-1905) yıllık 35000 Osmanlı lirasından 1905'de 4000 liraya düşecek kadar gerilemiştir³⁵. 1890 yılında Çanakkale'de üretim yapan 12 fabrika mevcut iken 1585790 parça çanak çömlek satılmış, Ege adaları ve yakın devletlerin başlıca alıcı olduğu çanak çömlek satışından, Kıbrıs, Yunanistan ve Romanya'ya gönderilen seramiklerden 55160 kuruş gelir elde edilmiş, Seyyah Vital Cuinet'in 1894 tarihli kayıtlarından alınan bilgiye göre; 1892 yılında 3312 Osmanlı lirası değerinde çanakçılık üretimi gerçekleşmiştir. 1899 yılında Mısır'a satılan 389 parça çanak çömlekten 135 Osmanlı lirası kazanç sağlanmıştır³⁶. 1905'de fabrika sayısının 15'e yükselmesine rağmen, Kıbrıs, Mısır ve Yunanistan'a yapılan ihracat 500 lira gibi düşük bir seviyeye inmiş, Çanakkale nüfusunun önemli gelir kaynağı olan çanak çömlek üretimi yüzyıl sonunda Avrupa ürünlerine karşı rekabet gücünü yitirmiş, atölyeler birer ikişer kapanmıştır³⁷.

II. ÇANAKKALE İL MERKEZİ ÇANAKKALE SERAMİKLERİ 2003 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI BULGULARI

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Seramikleri Araştırma Merkezi (ÇASEM) adına Çan Meslek Yüksekokulu'nda yürütülen "Geleneksel Çanakkale Seramikleri; Çamur, Astar ve Sırlarının Günümüz Teknolojisi ile Aslına Uygun Olarak Geliştirilmesi ve Hazırlanması" konulu Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Üniversitelere Ait İleri Araştırma Projesinin laboratuvar çalışmalarında amorf Çanakkale seramikleri parçalarına duyulan gereksinimle, 2002 yılında Çanakkale ilçe ve köylerinde, 2003 yılında Çanakkale il merkezinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 02/ 713.1 sayı ve 24/07/2002 ve 24/9/03 tarihli izinleri ile 24-31/12/2003 tarihinde yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir.

Çanakkale'de Osmanlı Dönemi yerleşiminin kale inşasından sonra, Kala-i Sultaniye'nin çevresinde geliştiği, yerleşim alanlarının günümüzdeki haliyle 20. yy. başlarında genişlediği belirtilmektedir³⁸. 2003 yılı yüzey araştırmasında; literatür ve çevre incelemeleri ile birleştirilen ön araştırma ve araştırma sonrası kronolojik düzenleme; Erken Osmanlı Dönemi seramik üretiminin ve satışının günümüzde farklı mahalle adları ile bilinen çarşı merkezinin olduğu bölgede kurulmuş Cami-i Kebir ve Yalı mahallelerinde olduğunu göstermektedir³⁹. 1840 tarihli Çanakkale Temettuat defterine göre 9 adet çanakçı kârhânesi (atölye), bir testici dükkanı ve 13 çanakçı dükkanı Cami-i Kebir Mahallesi'nde, toplam 24 çanakçı dükkanının 11 tanesi ise Yalı Mahallesi'ndedir ve ilgili tarihlerde Yalı mahallesi'nde üretim yapılmadığı anlaşılmaktadır.

³⁵ Korkmaz 2006, 126.

³⁶ Büberci 2003, 72.

³⁷ Korkmaz 2006, 126.

³⁸ Çanakkale 1998, 199.

³⁹ Çanakkale Yerel Tarih Grubu 2001, 12.

Günümüz Çanakkale'sinde Cami-i Kebir Mahallesi'nin; Fevzi Paşa Mahallesi'ni, Namık Kemal Mahallesi'nin bir bölümünü, Kemal Paşa Mahallesi'nin bir bölümünü, Yalı Mahallesi'nin ise; Kemal Paşa Mahallesi'ni ve İsmet Paşa Mahallesi'nin bir bölümünü kapsadığı düşünülmüş ve araştırma bilgi, sezgi ve tesadüf dönüşümleri ile yürütülmüştür. Sezgi ve tesadüfün gerekçesi, mekan isimlerini belirleyici izlerin kaybolması ve meskenlerin yerleşim düzeninin iç içe geçmiş planda olmasıdır.

1840 tarihli Çanakkale Temettuat defteri kayıtlarında rastlanılan Aslanca ve Çınarlık mahallelerinin 19. yy. ve 20. yy. başlarında buldukları yer hakkında yayınlanmış yazılı veya görsel bilgiye ulaşılammıştır. Günümüzde hangi mahalle/mahalleleri kapsadıkları tespit edilememiştir.

Yüzey Araştırması Yapılan Alanlar: Çanakkale İli yüzey araştırması, kronolojik üç ayrı bölgeye ayrılarak gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Dönemi seramik üretimi ve ticareti Çanakkale'nin Müslüman mahallesi olarak bilinen, 19. yy'daki adlarıyla Cami-i Kebir ve Yalı mahallelerindedir.

Osmanlı Dönemi seramikleri için Fevzi Paşa Mahallesi (Res. 3) Fatih Sokak, Testicioğlu Sokak, Kemal Paşa Mahallesi (Res. 4) Aynalı Çarşı Sokağı, Yeni Sokak; Namık Kemal Mahallesi Büyük Hamam Sokak, İsmet Paşa Mahallesi Eski Havra Sokak'ta (Res. 5) başlatılan araştırma; 20. yy. başı ve ortaları için (1950-60 yılları) Cevat Paşa Mahallesi sınırlarında kalan, seramik üretiminin varlığından söz edilen⁴⁰ Onsekiz Mart Stadyumu karşısında Çanakkale Defterdarlığı ve Merkez İlköğretim okulu bölgelerinde (Res. 6) sürdürülmüş, Çanakçılar Sokak'ta boş arazilerde gerçekleştirilen araştırmalarda Çanakkale seramikleri parçalarına rastlanmıştır. Araştırma Çanakkale seramiklerinin son üretimlerinin yapıldığı Sümerbank Deri Fabrikası'nın arkasında kalan soğuk hava depolarının olduğu alanda bulunan bir atölye ile tamamlanmıştır.

Çanakkale'de günümüzde üretim yapan birkaç seramik atölyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Çanakkale Seramikleri Araştırma Merkezi (ÇASEM), Eceabat'ta üretimleri geleneksel Çanakkale seramikleri olmayan üç atölye, Halileli Köyü'nde bir atölye bulunmaktadır.

Mahalle ve Sokaklara Göre 2003 Yılı Çanakkale Yüzey Araştırması Sonuçları

Fevzi Paşa Mahallesi Fatih Sokak (29/12/2003): Fevzi Paşa Mahallesi, bilinen en eski Osmanlı Dönemi yerleşimidir 19. yy. Şer'iyye sicillerine göre bu mahallenin o dönemdeki ismi Cami-i Kebir Mahallesi'dir. Fevzi Paşa Mahallesi Fatih Sokak'ta ahşap ve kerpiç örgülü eski bir eve bitişik boş arazide (Res. 7), Osmanlı Dönemi Çanakkale seramikleri parçaları bulunmuştur (Res. 8). Harabe, temelleri kalan evin zemininde bulunan seramik parçalar; astarlı, şeffaf, yeşil, sarı, renk tonlarında ve şeffaf renkli sırlıdır. Kırmızı kil üzerine astarlı sırsız ve sarı, yeşil, kahve tonlarında sırlı kap parçaları bulunmuştur. Sırlı tabak parçalarının arka yüzeylerinin yalnızca ağız bölümü sırlıdır, tüm buluntular kase ve tabak formundadır. Akıtma dekorlu örnekler dışında dekorlu örnek yoktur, fırça dekoruna rastlanmamıştır. Sır, astar ve çamur bünyesi ile, şekillendirmelerindeki ustalık, kaba olarak tabir edilen son dönem

⁴⁰ Sanay 2000, 8 vd.

ürünlerle kıyaslanmayacak derecede niteliklidir. Ayrıca, yıkılmış eve bitişik ahşap kaplamalı, kerpiç duvarlı evin, kerpiçlerinde dolgu olarak kırık Çanakkale seramikleri parçalarının kullanıldığı (Res. 9), yıkılmış evin zeminindeki toprağın ise; çarkta şekillendirilmeye hazır, plastik bir çamur olduğu saptanmış, laboratuvar ve atölye denemeleriyle doğrulanmıştır.

Fatih Sokak'ta rastlanılan kerpiç çamuruna kadar, Çanakkale yöresinden topladığımız kil örnekleri dahil, plastikliği yüksek olan kil örneğine rastlanmamıştır. Seramik parçaların dökülmüş kerpiçler arasında bulunması ve ıslanmış kerpiçlerin oldukça plastik seramik çamurundan olması, seramiklerin bulunduğu yerde kullanıldığı veya üretildiği düşüncesinden çok, kerpiçlerin yapıldığı (muhtemelen yakın) yerde seramik üretiminin olduğunu düşündürmektedir. Alandan toplam 48 adet etütlük ve amorf seramik malzeme toplanmıştır.

Fevzi Paşa Mahallesi Testicioğlu Sokak (30/12/2003): Testicioğlu Sokak "Çanakkale'de Sokak İsimlerinde Yaşayanlar" isimli yayına göre ismini bir testiciden almıştır⁴¹. Ancak sokakta yapılan araştırmada, Fevzi Paşa Mahallesi muhtarı tarafından, bu bilginin asılsız olduğu belirtilerek alanda araştırma yapılması güçleştirilmiş, araştırma verimi, boş bina ve alanlara girilememesi nedeniyle yetersiz kalmış, ancak Fevzi Paşa Mahallesi Testicioğlu Sokak'ta boş bir arazide çalışma yapılabilmektedir. Sokağın doğusundaki boş arazide, çöplük içerisinde bulunan ve Çanakkale seramiği olmayan örnekler yeni seramik kap kırıklarıdır. Toplam 18 adet etütlük ve amorf seramik malzeme toplanmıştır.

Kemal Paşa Mahallesi Aynalı Çarşı Arkası (30/12/2003): Araştırma sırasında Aynalı Çarşı'da tadilat ve belirli yerlerde hafriyat olması araştırmayı kolaylaştırdığı gibi, inşaat malzemelerinin alanı daraltması dezavantaj oluşturmuştur. Çarşı arka cephesinde hafriyat arasında; kırmızı kil üzerine astarlı ve dekorlu (Res. 10), beyaz astar üzerine koyu kahverengi, yeşil sır altı bitkisel (Res. 11), açık yeşil kazıma dekorlu (Res. 12) tabak parçalarına, kulplu küp ağız ve yeşil sırlı şişe ağız parçalarına rastlanmıştır, tadilat çalışmaları ile ilgili şantiye şefi de seramik parçalarının çıktığını doğrulamıştır.

Araştırmada bulunan yeşil ve açık yeşil dekorlu parçalar, 2002 yılı yüzey araştırmasında bulunan Beylikler Dönemi ve Erken Dönem Osmanlı seramikleriyle karşılaştırılmış, Akköy ve Ilgardere Köyü araştırma buluntularıyla sır ve dekor benzerliklerine tanık olunmuştur (Res. 11-12). Toplam 33 adet etütlük ve amorf seramik malzeme toplanmıştır.

İsmet Paşa Mahallesi Eski Havra Sokak (30/12/2003): Eski Havra Sokağı'nda eski bir trafonun bulunduğu çıkmaz sokakta (Res. 13) bulunan Çanakkale seramiklerinin örnek parçalarının sır renkleri, kalitesi, dekor özellikleri, kap türlerindeki çeşitlenme (şişe vb. kapalı formlar) görülmüştür. Eski Havra Sokağı'nın daha doğuda kalması ile mahallelerin gelişimi ve genişlemesinin 18. yy'la birlikte başladığı bilgisi arasında bağ kurulmaya çalışıldığında, bulunan seramik örneklerin bu dönemle üretilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Seramik kap parçaları, sarı, yeşil tonlarında ve kahverengi sırlı, beyaz astarlı ve kahverengi dekorludur (Res. 14). Araştırmada bulunan bir tabak dip parçasının, her iki yüzü de sırlı ve pişirim hatası bulunmaktadır. Tabak dip formu kaidersiz ve iç yüzeyi dekorludur (Res. 15).

⁴¹ Çanakkale Yerel Tarih Grubu 2001, 186.

Bu bulguya dayalı olarak üretimin varlığından söz edilebilmesi için daha fazla araştırma ve kanıt gereklidir. Ancak defosu fazla ürünlerin, imalathane çöplüğünde bulunma olasılığı yüksektir. Toplam 75 adet etütlük ve amorf seramik malzeme toplanmıştır.

Kemal Paşa Mahallesi Yeni Sokak (29/12/2003): Yeni Sokak'ta eski bir evin temellerinin olduğu arazide (Res. 16) bulunan Çanakkale seramikleri örnekleri saksı, tabak ve testi parçaları kahverengi, yeşil tonları, kahve tonları ve şeffaf alaca renklidir (Res. 17). Araştırma bulguları sır renklerinin karışık uygulandığı geç dönemi göstermektedir. Kahverengi sırlı bir saksı parçasında, balık kılıcı şeklinde baskı (izleme) dekoru uygulanmıştır (Res. 18). Sırlı kapların üzerleri farklı renkte plastik bir boya ile kaplıdır. Toplam 40 adet etütlük ve amorf seramik malzeme toplanmıştır.

Namık Kemal Mahallesi Büyük Hamam Sokak (29/12/2003): Hicrî 1255-1256 (milâdî 1839-1840) tarihli Şer'îyye sicili sayfa 6 ve 43 numaralı belgenin transkripsiyonunda devr ve teslim işlemine tabi olan 7500 guruş değerindeki çanakçı (haki) kârhânesi Çanakçılar Çarşısı'nda Mazlum Ağa Hamamı yanında olduğundan söz edilmektedir. Ancak bu isimde bir hamam günümüzde bulunmamaktadır ve Çanakkale halkı böyle bir hamamın varlığından haberdar değildir, bir Musevi tüccar ise sokakta önceden bir hamam olduğunu ve yıkıldığını belirtmiştir. Büyük Hamam Sokağı'nda ve Büyük Hamam karşısında bir boş arazi gözden geçirilmiş ve az sayıda seramik parçasına rastlanmıştır. Toplam 14 adet etütlük ve amorf seramik malzeme toplanmıştır.

Cevat Paşa Mahallesi Çanakçılar Sokak (29/12/2003): Merkez İlköğretim okulu arka bahçesinde yapılan yüzey araştırması seramik buluntuları 20. yy. başlarından ortalarına kadar bir sürece aittir. Günümüzde Çanakkale'de yaşayan İsmail ve Gıyasettin ustaların, yaşlı halkın bildiği en eski seramik atölyeleri bu bölgededir. Atölyelerden yapı izi kalmamış, bölge asfalt ile kaplanan yollar ve binalarla dolmuştur. Okul bahçesi seramik buluntuların sağlanabildiği tek alandır. Sırsız, astarlı (Res. 19) ve sırlı seramik kap parçaları bulunmuştur (Res. 20). Aralarında bütün olan veya tümlenebilecek parçalar bulunmamaktadır. Tabak, kase, testi gövde, dip, kulp, emzik, ağız parçaları günümüze kalan bütünlüğü olan örneklerle karşılaştırılarak formları ve tarihleri tespit edilebilmektedir. Yüzey araştırmasında toplanan parçalar arasında fırın cürüfları ve üç ayaklarda bulunmaktadır. Toplam 228 adet etütlük ve amorf seramik malzeme toplanmıştır.

Sümerbank Deri Fabrikası Arkası (31/12/2003): Şehir içerisinde çevre kirliliği oluşturdukları gerekçesiyle şehir merkezinden uzaklaştırılan ve Çanakkale-Bursa yolu üzerinde soğuk hava depolarının bulunduğu alanda yerleştirilen atölyeler kısa sürede terk edilmişlerdir. Günümüzde iki fırın ve kalıntısı bulunan bir atölyesi'nin faaliyette iken veya boşaltıldıktan sonra yangın geçirmiş olduğu izlenmektedir. Çanakkale seramiklerinin teknik uygulamalarının sürdüğü, ancak Cumhuriyet sonrası dönemin biçimlerini yansıttığı ve yeni uygulamaların (kumlama, ağız kenarlarına dalga hareketi verme vb.) yaygınlaştığı görülmektedir. Kırmızı çamurun yanı sıra açık pembe, krem renkte farklı malzemenin girdiği ürünler bulunmuştur. Toplam 216 adet etütlük ve amorf seramik malzeme toplanmıştır (Res. 21).

SONUÇ

İçeriğinde kendi gerçeklerini sebep ve sonuçlarını gösteren derleme ve araştırma nitelikli metnin sunumunda sonuç olarak, Çanakkale ve Çanakkale seramiklerinin canlandırılması ve yaşatılması adına bilimsel düşüncenin ve girişimlerin, araştırmaya dayalı planlanmasının gerekliliğine, olası olumlu sonuçlarına dikkat çekilmek istenildiği belirtilebilir. Düşsel gerçeklik dışında, nesnel gerçekliği esas alan konularda yazılan her yanlış ifadenin sorumluluğu, daha büyük yanlışların sorumluluğunu almaya zorlayabilir. Bu nedenle Çanakkale seramikleri ve üretim geleneğinin yeniden canlandırılmasında disiplinler arası bilimsel araştırmaların artırılması, bir geleneğin yozlaştırılmadan, kültürel miras yitirilmeden sürdürülebilmesi ve sahip çıkılması için gereklidir. Çanakkale seramiklerini üretici potansiyele, yetkililere anlatacak aydınların, umutla beklenen dönüşümleri sağlayacaklarına inanılmaktadır⁴².

RESİM KAYNAKÇASI

1. Çanakkale Yerel Tarih Grubu 2001, 12.
2. Çanakkale Yerel Tarih Grubu 2001, 19.
3. Çanakkale Yerel Tarih Grubu 2001, 20.
4. Çanakkale Yerel Tarih Grubu 2001, 21.
5. Çanakkale Valiliği Tapu ve Kadastro İl Müdürlüğü, Çanakkale Şehir Planı.
6. Çanakkale Valiliği Tapu ve Kadastro İl Müdürlüğü, Çanakkale Şehir Planı.

KAYNAKÇA ve KISALTMALAR

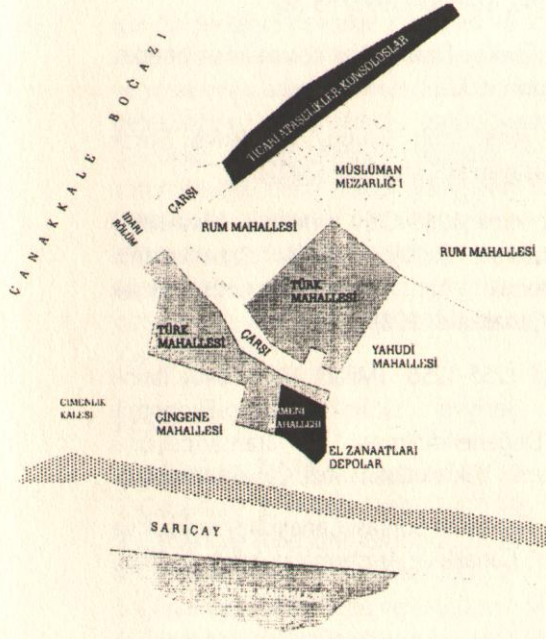
Arşiv Belgeleri

- BOA. A. MKT. UM. 297/68. Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Yazışmaları.
BOA. A. MKT. UM. 476/44. Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Yazışmaları.
BOA. A. MKT. UM. 538/33. Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Yazışmaları.
BOA. DH. MKT. 358/21. Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Yazışmaları.

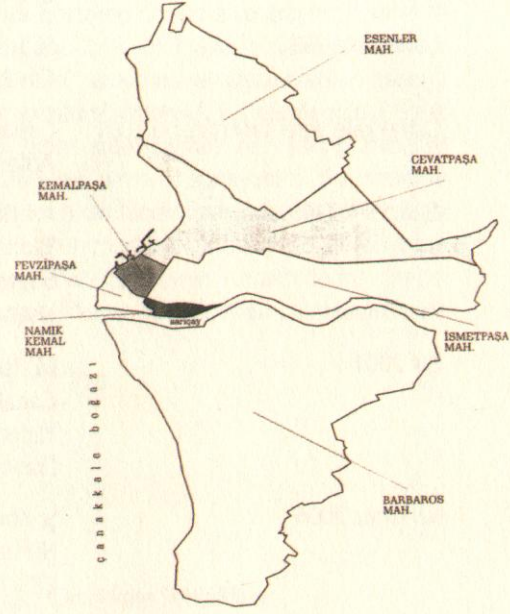
- Aslan 2006 S. Aslan, Hicrî 1243-1249 (Milâdî 1828-1834) Kala-i Sultaniye Şer'iyye Sicili (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006).
- Büberci 2003 M. Büberci, 19. yy'da Sosyo Ekonomik Yönleriyle Çanakkale (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2003).

⁴² Sunulan metin, Çanakkale seramiklerine dair özünde kapsamlı bir çalışmanın, önemli bir detaydır. Proje ile yürütülen araştırmalarının genelinde ve bu dosya ile paylaşılan metin içeriğinin oluşumuna katkı veren; Devlet Planlama Teşkilatı'na, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin Bilimsel Araştırma Projeleri Yönetimi'ne, Tarih Bölüm Başkanlıkları'na, Kalemaden Endüstriyel Hammaddeler A.Ş.'ne ve Çanakkale seramiklerinin korunması, tanıtılması ve yaşatılmasında vermiş oldukları üstün emekle gönüllerimizdeki liyakati Çanakkale seramiklerine sağlayan ve sunulan çalışmanın yaygınlaştırılmasına olanak tanıyan Vehbi Koç Vakfı Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) ve Suna - İnan Kırac Vakfı'na, Çanakkale seramikleri konusunda üniversiteler arası sinerji yaratan Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölüm Başkanlığı'na, metinde ve diğer henüz çözümlenmemiş arşiv kayıtlarında adı geçen, yüreklerini marifetlerine aktararak Çanakkale Seramiklerini dünya literatürüne yazdıran ustalara Ulusal Kültürel Değerlerimiz adına içtenlikle teşekkürlerimi sunarım.

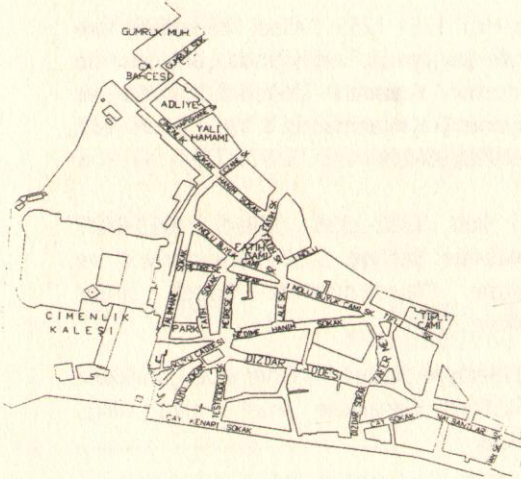
- Chishull 1993 E. D. Chishull, Türkiye Gezisi ve İngiltere'ye Dönüş. B. Orhan (çev.), İstanbul (1993) 55-56.
- Çanakkale 1992 "Çanakkale", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul (1992).
- Çanakkale Yerel Tarih Grubu 2001 Çanakkale Yerel Tarih Grubu, Çanakkale Sokak Adlarında Yaşayanlar, Çanakkale (2001).
- Güngör 1998 A. Güngör, Hicrî 1266-1269 (Milâdî 1849-1852) Tarihli Çanakkale Sicilleri Işığında Çanakkale'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 1998)
- Işık 2001 M. Işık, Hicrî 1255-1256 (Milâdî 1839-1840) Tarihli Çanakkale Şer'iyeye Sicilinin Sosyo-Ekonomik Yapısının Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonu (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2001).
- Korkmaz 2006 Ş. Korkmaz, "Tanzimat Sonrası Çanakkale'nin İdari ve Nüfus Yapısı", Çanakkale Araştırmaları Yıllığı 3, 2006, 123-124.
- Sanay 2000 F. Sanay, "Çanakkale'de Eski Çanakkale Seramiklerinin Üretimdeki Yerinin Tarihçesi", ÇASIAD Yayın Organı Mayıs-Haziran-Temmuz 2000, 8-9.
- Sönmez 1998 A. Sönmez, Hicrî 1251-1255 (Milâdî 1835-1839) Tarihli Çanakkale Şer'iyeye Sicilleri Işığında Çanakkale'nin Sosyo-Ekonomik Yapısının Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonu (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 1998) 98-2/9.
- Şahin 2005a İ. Şahin, Hicrî 1332-1336 (Milâdî 1913-1917) Tarihli Çanakkale Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2005).
- Şahin 2005b İ. D. Şahin, "Şer'iyeye Sicillerinin Önemi ve Çanakkale Şer'iyeye Sicilleri", Çanakkale Araştırmaları Yıllığı, 2005, 137-138.

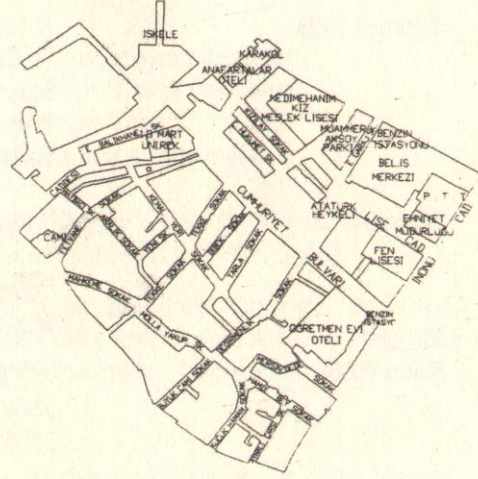
Res. 1 19. yy. Çanakkale yerleşimi.

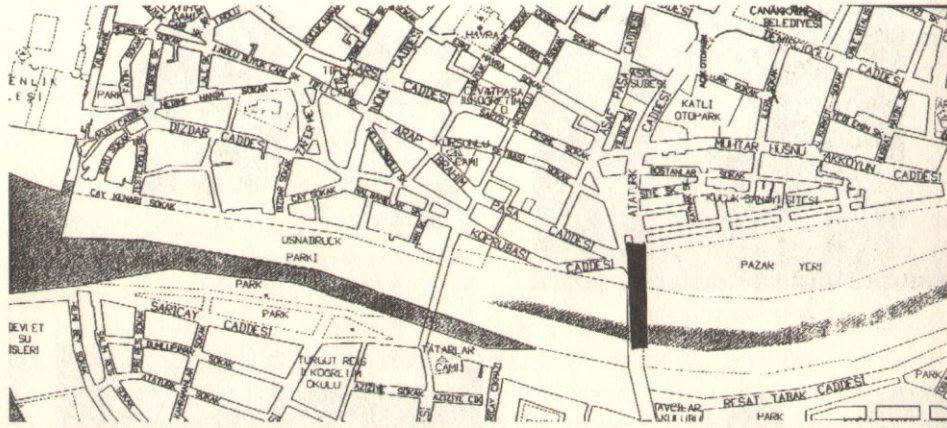
Res. 2 Çanakkale kent merkezinde bulunan mahallelerin genel görünüşü.

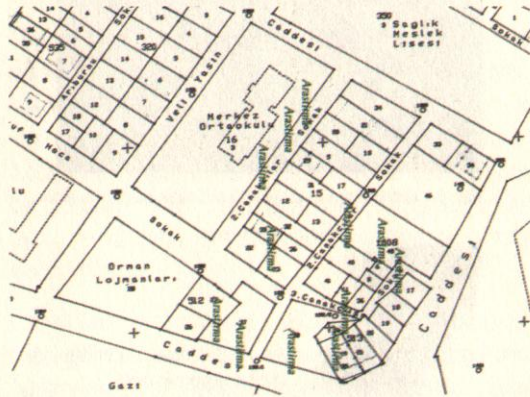
Res. 3 Fevzi Paşa Mahallesi yerleşim planı.

Res. 4 Kemal Paşa Mahallesi yerleşim planı.

Res. 5 Ismet Paşa Mahallesi yerleşim planı.

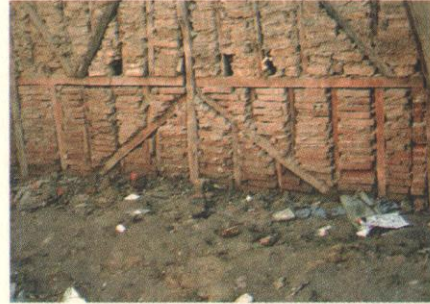
Res. 6 Cevat Paşa Mahallesi yerleşim planı.

Res. 7 Fevzi Paşa Mahallesi Fatih Sokak araştırma alanı.

Res. 8 Fatih Sokak'ta bulunan Çanakkale seramikleri yüzey araştırması örnekleri.

Res. 9 Kerpiç bloklarda Çanakkale seramikleri parçalarının dolgu malzemesi olarak kullanıldığı duvar örgüsü.

Res. 10 Aynalı Çarşı arkasında bulunan dekorlu Çanakkale seramiği tabak parçası.

Res. 11 Aynalı Çarşı arkasında bulunan yeşil şeffaf sır altı fırça dekorlu tabak parçası.

Res. 12 Aynalı Çarşı arkasında bulunan açık yeşil kazıma dekorlu tabak parçası.

Res. 13 Eski Havra Sokağı araştırma alanı.

Res. 14 Eski Havra Sokağı araştırma alanında bulunan Çanakkale seramikleri parçaları.

Res. 15 Eski Havra Sokağı araştırma alanında bulunan dekorlu ve üretim hatası olan seramik parçaları.

Res. 16 Kemal Paşa Mahallesi Yeni Sokak araştırma alanı.

Res. 17 Geç dönem yağlı boya kaplı Çanakkale seramikleri parçaları.

Res. 18 Çanakkale seramiklerinde izleme dekoru örneği.

Res. 19 Çanakçılar Sokak'ta bulunan atölye artığı astarlı dekorlu Çanakkale seramikleri parçaları.

Res. 20 Çanakçılar Sokak'ta bulunan sırlı Çanakkale seramikleri parçaları.

Res. 21 Sümerbank arkası soğuk hava depoları yanında bulunan seramik parçaları.

